УДК 811.111

ТЕОЛОГІЧНИЙ ТРАКТАТ: ПРАГМА-СТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР

Малікова Ольга Валеріївна,
канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тарвса Шевченка

У статті досліджуються особливості функціонування експресивно-стилістичних засобів реалізації дискурсивних стратегій теологічного трактату як жанру дискурсу християнської лінгвокультури.
Ключові слова: теологічний трактат, експресивно-стилістичні засоби.

Прагматизація сучасного мовознавства, її загальний рух до пошуку зв'язків між будовою мовленнєвих утворень і суб'єктами комунікації, інтенціями, когнітивними, психічними, соціальними, ментальними та іншими характеристиками зумовило зацікавлення сучасних дослідників проблемами мовленнєвих жанрів. Проблематика мовленнєвих жанрів досліджується багатьма мовознавцями у різних аспектах: стилістчному, системнолінгвістичному, когнітивному, лінгвопсихологічному, герменевтичному. Але статус жанрознавства залишається недостатньо визначеним, що зумовлено, як зазначає Ф. С. Бацевич, певною невизначненістю категорії "жанр мовлення", а також тим, що природа мовленнєвих жанрів ще не повністю розкрита і вимагає вивчення [Бацевич 2005, 9].

Актуальність і **новизна** даного дослідження зумовлені необхідністю вивчення особливостей функціонування одиниць мови, які володіють потужним експресивним, стилістичним і прагматичним потенціалом у такій специфічній сфері суспільного і культурного життя як релігійна, зокрема у жанрі теологічного трактату.

Метою даного дослідження є здійснення аналізу особливостей функціонування експресивно-стилістичних засобів реалізації дискурсивних стратегій у жанрі теологічного трактату християнської лінгвокультури.

Об'єктом дослідження є прагма-стилістичний, лінгвокогнітивний, лексико-семантичний простір дискурсу Середньовічного теологічного трактату.

Предметом дослідження виступають експресивно-стилістичні засоби реалізації дискурсивних стратегій у жанрі теологічного трактату християнської лінгвокультури.

Сучасний дискурсивний аналіз розвивається паралельно з теорією жанрів і стилів. Проте за останні десятиліття під впливом ідей соціолінгвістики, нової риторики, когнітивної лінгвістики та лінгвопрагматики спостерігаються спроби формування теоретичних засад вивчення жанрів, створення методології та окреслення меж того напряму жанрознавчих досліджень, який почали позначати як лінгвістична генологія, генристика. Розвитку сучасної теорії мовленнєвих жанрів присвячено роботи таких науковців, як Н. Д. Арутюнова, І. Р. Гальперин, Р. А. Будагов, М. Н. Кожина, Н. А. Ніколіна, Ф. С. Бацевич, Т. В. Хмєлєва, А. Вежбицька, В. Є. Гольдін, Г. І. Богін, А. Г. Баранов, М. Л. Макаров, К. Ф. Сєдов, Т. В. Шмельова, М. Ю. Федосюк, В. А. Салімовський, О. Б. Сиротиніна, Н. В. Соловьова, В. А. Салімовський.

На сучасному етапі розвитку жанрознавства найбільш розвиненим напрямом дослідження мовленнєвих жанрів є прагматичний (праці Н. Д. Арутюнової (1992), М. Ю. Федосюка (1997), Т. В. Шмельової (1997). Прагматичний вимір трактування мовленнєвих жанрів започаткував М. М. Бахтін, зазначивши, що тематичний зміст, стиль, та композиційна побудова нерозривно пов'язані в цілому висловленні й од-

наково визначаються специфікою певної сфери спілкування. Для даного дослідження актуальною є думка М. М. Бахтіна про те, що кожне окреме висловлювання індивідуальне, але кожна сфера використання мови виробляє свої відносно усталені типи таких висловлень, які й називаються мовленнєвими жанрами [Бахтин 1986, 250]. За висловом М. М. Бахтіна, проблема мовленнєвих жанрів перебуває на межі лінгвістики й літературознавства, а також тих фактично зовсім ще не опрацьованих розділів філології, котрі повинні вивчати життя слова і специфічне використання мови у всіх сферах суспільного життя і культури [Бахтин 1996, 236]. Це зауваження засновника лінгвістичної генології є актуальним для даного дослідження, яке присвячене аналізу використання мови у такий специфічній сфері суспільного і культурного життя як релігійна.

Актуальною для даного дослідження є думка М. М. Бахтіна про те, що природа мовленнєвого жанру як форми висловлення виявляється у значному впливі на всі елементи мовної системи, перш за все слова і речення, а вибір слова, словосполучення, речення визначається загальним авторським задумом, який у свою чергу враховує побудову комунікативного цілого, передусім мовленнєвого жанру [Бахтин 1986, 235].

Як квінтесенція багатьох жанрів християнського теологічного дискурсу духовна литература є проповіддю Слова Божия. Християнська духовна література відрізняється повчальним характером, оскільки підтримує благочестя у житті віруючих. Головна мета цих творів полягає, з одного боку, у спонуканні читачів, які мають або не мають теологічної освіти до слідування піднесеному ідеалу християнского життя, а з іншого – у розтлумаченні складних теологічних понять. Поява соціальної спільноти християн, які жили церковним, духовним життям за часів Середньовіччя – адресата трактатів і проповідей – забезпечила появу сприятливих соціальних умов для плідної духовно-дидактичної, філософсько-теологічної творчості в прозі. Найбільш яскравим представником богословської літератури Середньовіччя є теологічний трактат, який об’єднував богословські твори і розмисли великого і невеликого обсягу, енциклопедичні праці, керівництва для духовного життя релігійної людини.

Як категорія мовознавчого дослідження теологічний трактат (лат. *tractatus* – "підданий розгляду") є мовленнєвим жанром просвітницько-виховної та науково-популярної теологічної прози. Існують два різновиди теологічного трактату: методолого-теологічний і морально-теологічний.

Яскравим прикладом трактату, що поєднує риси методолого-теологічного і морально-теологічного різновидів є трактат Юліани Норіджської "*Revelations of Divine Love*" 1373, перший теологічний трактат, який був написаний англійкою-християнкою і вважається самим глибоким релігійним текстом англійського Середньовіччя.

Написаний у 14-му столітті теологічний трактат є яскравим і потужним прикладом Англійського містицизму. Під час тяжкої хвороби Юліана отримує одкровення, зміст яких вона не лише описала, а й проаналізувала, фокусуючи увагу на загадковості містичного Християнства, на великої любові Бога до людей та на проблемі існуванні зла і гріха. Через 20 років, здивована та занепокоєна природою і змістом цих одкровень, Юліана написала їх розгорнуте аналітичне узагальнено-пояснювальне тлумачення ("Long Text").

У своєму трактаті Юліана Норіджська описує 16 одкровень *"A Revelation of Love – in Sixteen Shewings"* у 86 главах. Кожне "Одкровення" містить одну або декілька глав, яка має заголовок у декілька рядків, який у скомпресованій та лаконічній формі відображає головну думку автора.

В першій главі окреслюється кожне одкровення; в другій її власна молитва, яка віддзеркалює основні мотиви твору, які можна представити наступними концептуальними схемами: (1) "Господь є основою молитви"; (2) "Господь відкрив людині диво Божої любові"; (3) "Людина має підкорити свою волю волі Божої, якщо хоче перебувати з Богом у вічності": THE JULIAN PRAYER: ***Most Holy Lord the ground of our beseeching*** *who through your servant JULIAN* ***revealed the wonder of your love*** *grant that as we are created in your nature and restored by your grace* ***our wills may be so made one with yours that we may come to see you face to face and gaze on you for ever*** *Amen*; у третій – хвороба, яку вона молитовно випросила у Господа. Кожна глава починається з короткого викладу того, що Юліана побачила у супроводі детального аналізу візіонерського досвіду (illumination of the showing). На закінчення Юліана додає свій власний узагальнений коментар-пояснення (exploration of the meaning).

За допомогою першого одкровення Юліана осягає і пояснює таємницю втілення Пресвятої Трійці, єдність між Богом і душею людини та безкінечну мудрість вчення Божої любові: – *and therewith was comprehended and specified the Trinity, with the Incarnation, and unity betwixt God and man's soul; with many* ***fair shewings of endless wisdom and teachings of love.*** Це одкровення концептуально об'єднує всі наступні. Юліана передає знання, які вона отримала про основні властивості Пресвятої Трійці: *the* ***Trinity is God: God is the Trinity; the Trinity is our Maker and Keeper, the Trinity is our everlasting love and everlasting joy and bliss, by our Lord Jesus Christ.***

Юліана побачила Всесвіт, все, що створено у вигляді земляного горіха: *Also in this He shewed me a little thing,* (2) ***the quantity of an hazel-nut,*** *in the palm of my hand; and* ***it was as round as a ball****. I though* (3) *What may this be – It is all that is made.* На своє здивування як така крихітка може існувати, Юліана отримує відповідь, що Всесвіт, створений любов'ю Божою, яка його береже, буде існувати вічно: *I marvelled how it might last…*(10) *And I was answered in my understanding: It lasteth, and ever shall [last] for that God loveth it. And so* ***All-thing hath the Being by the love of God.*** *In this* ***Little Thing*** *I saw three properties.* (4) ***The first is that God made it, the second is that God loveth it, the third, that God keepeth it****. But what is to me verily* (5) ***the Maker, the Keeper, and the Lover****;* ***for*** *till I am Substantially oned to Him, I may never have full rest nor very bliss:* (10) *that is to say, till I be so fastened to Him, that there is right nought that is made betwixt* ***my God and me****. It needeth us to have knowing of the littleness of creatures and to hold as nought allthin that is made,* ***for*** *to love and have God that is unmade.* (6) ***For this is the cause why*** *we be not all in ease of* ***heart and soul****: that we seek here rest in those things that are so little, wherein is no rest, and know not our God that is* (5) ***All-mighty, All-wise, All-good.*** (6) ***For*** *He is* ***the Very Rest****. God willeth to be known, and it pleaseth Him that we rest in Him; for all that is beneath Him sufficeth not us.* (6) *And* ***this is the cause why*** *that no soul is rested till it is made nought as to all things that are made.* (6) ***When*** *it is willingly made nought, for love, to have Him that is all,* (6) ***then*** *is it able to receive spiritual rest. Also our Lord God shewed that it is*

full great pleasance to Him that a helpless soul come to Him (7) ***simply and plainly and homely***. (8) ***God, of Thy Goodness, give me Thyself***, – ***and*** *I may nothing ask that is less that may be full worship to Thee;* ***and*** *if I ask anything that is less, ever me wanteth*, – ***but only in Thee I have all***.

Наголошуючи на тому, що людина не отримає повного душевного спокою або істинного блаженства поки не залишить все заради любові Божої, Юліана ототожнює домашню любов Бога з одягом, який захищає і покриває: *I saw His* ***homely loving.*** *He is to us everything that is* ***good and comfortable****: He is our* ***clothing that for love*** (9) ***wrappeth us, and claspeth us, and all encloseth us for tender love****; being to us* ***all-thing that is good***, (10) *as to mine understanding.*

Провідна когнітивно-прагматична модель 1 одкровення "*Бог-Трійця є єдиним і найвищим благом для людини*" розкриває особливості взаємовідносин між Богом і душею людини. Її реалізує мовленнєвий жанр високо емоційного прохання-вмоляння та ствердження-впевнення, які виражені мовленнєвими актами: звертанням та ствердженням, які пов'язані каузативним зв'язком: *God, of Thy Goodness, give me Thyself,* ***but only*** *in Thee I have all.* Обмежувальна частка *only* і контрадикторний сполучник *but,* який виконує каузативну функцію, підкреслюють щире впевнення автора в істинності свого палкого бажання, підсилюють стверджувальну іллокутивну силу висловлювання, що підвищує ефективність персуазивного емоційно-психологічного впливу на читача. Пояснювальна стратегія реалізується за допомогою паралельних синтаксичних конструкцій, об'єднаних причинно-наслідковим зв'язком (6), що забезпечує концептуально-комунікативну цілісність і когезію цілого фрагменту дискурсу. Пояснювальна стратегія також реалізується за допомогою тактики питання-відповідь (3), які слідують один за одним, що полегшує адресатові сприйняття образу Всесвіту, який представлений за допомогою порівняння з земляним горіхом. Безсполучникове перелічення забезпечує семантичне зрівняння перелічувального ряду паралельних синтаксичних конструкцій, які виконують функцію послідовного структурування викладу (4). Перелічення у взаємодії з полісиндетоном (7) забезпечує динамічне розгортання дискурсу, підвищує експресивність вираження думок автора. Побудовані на повторі, стилістично-синтаксичні засоби текстової конвергенції сприяють загальній концептуально-комунікативній зв'язності, плавності, ритмічності розгортання дискурсу. Використання перелічення (5) та перелічення у взаємодії з синтаксичним повтором (9) реалізує тактику уточнення, деталізації, діалогізації монологічного мовлення. Стилістичні фігури виконують функцію виокремлення, підкреслення, емфатизації висловлювання і служать вираженням емоційного руху автора та засобом створення оптимістичної позитивно-піднесеної тональності розповіді.

Використання засобів експресивного синтаксису, що володіють прагматичним потенціалом мовленнєвого впливу переконання та навіювання, підвищують ефективність апеляції як до свідомих так і несвідомих механізмів сприйняття адресатом інтенції автора – донести до адресата своє розуміння теологічних понять у лаконічній, дохідливій, логічній та емфатичній формі. Це сприяє досягненню комунікативної мети автора – вплинути на емоційно-психологічний стан адресата, представити з нової сторони, те, про що він можливо й знає, відповідно до суб'єктивно-

авторського розумння Божого одкровення, що може корегувати смислове поле адресата і вносити відповідні зміни в його релігійну свідомість.

Як одиниці непрямої номінації, що утворені за тотожною структурною моделлю, бінарні словосполучення характеризуються ємністю висловлюваних понять. Однокласні та різнокласні біноми *(good and comfortable, heart and soul),* підсилюючи, доповнюючи семантичне значення один одного, служать засобами увиразнення, інтенсифікації, актуалізації найбільш комунікативно та когнітивно значущих, з точки зору автора, фрагментів дискурсу. Здатність біномів реалізовувати емоційно-експресивні значення суб'єктивної модальності, яка розгортається на тлі об'єктивної модальності, зумовлює їх активну участь у формуванні семантичних і прагматичних аспектів як окремих висловлювань, так і цілого фрагменту дискурсу теологічного трактату.

Розгортання пояснювальної стратегії відбувається як на комунікативному, так і на метакомунікативному рівнях. Метакомунікативні одиниці виконують функцію корегування (*that is to say)*, підкреслюють застережливість та суб'єктивність вираження думки автора (*as to mine understanding*).

Концептуальні метафори: *GOD IS THE MAKER / THE KEEPER / THE LOVER / ALL-MIGHTY / ALL-WISE / ALL-GOOD / THE VERY REST / ALL-THING THAT IS GOOD; TRINITY IS GOD / OUR MAKER / KEEPER/EVERLASTING LOVE/JOY/BLISS* розкривають різноманіття авторської інтерпретації концептуально-семантичної сутності релігійних концептів *GOD* і *TRINITY*.

Отже, емотивність, інтенсивність, виразність, експресивність, зворушлива емоційна напруженість, жвавість і динамізм розгортання дискурсу теологічного трактату Юліани Норіджської забезпечується використанням експресивно- стилістичних засобів, які володіють потужним прагмариторичним потенціалом реалізації інтенцій автора.

Палітра експресивно-стилістичних та прагма-риторичних прийомів Юліани Норіджської не відрізняється великим різноманіттям, але характеризується повторюваністю вживання низки засобів експресивного синтаксису у взаємодії зі стилістичними фігурами. Органічно пов'язані зі структурою образно-аналітичного мислення, ці одиниці виступають ефективними засобами актуалізації, емфатизації, акцентування, підкреслення важливих, з точки зору автора, когнітивних, комунікативних, прагматичних аспектів висловлювання або цілого фрагмента дискурсу у межах трактату. Вдале використання цих прийомів поліпшує процес донесення до адресата думок, розмислів, емоцій, переконань, узагальнень автора, що може сприяти корегуванню смислового поля адресата та внести відповідні зміни в його релігійну свідомість.

Особистість Юліани Норіджської – це перехрестя основних англійських культурних й духовних напрямів зрілого Середньовіччя: жіночої релігійності, особистого благочестя, а також становлення й розквіту літератури національною мовою. Наявність унікального тексту дозволяє проаналізувати когнітивно-прагматичні, риторичні, стилістичні особливості теологічного трактату як мовленнєвого жанру християнського теологічного дискурсу.

Маликова О. В., канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Теологический трактат: прагма-стилистическое измерение

В статье исследуются особенности функционирования экспрессивно-стилистических способов реализации дискурсивных стратегий теологического трактата как жанра дискурса христианской лингвокультуры.

Ключевые слова: теологический трактат, экспрессивно-стилистические способы.

Malikova O. V., Ph. D., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Theological Treatises: Stylistic and Pragmatic Aspects

The article deals with the comprehensive analyses of the stylistic means of expressiveness in treatises as a genre of Christian theological discourse.

Key words: theological treatises, stylistic means of expressiveness.

Література:

1. *Бацевич, Ф. С.* Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 262 с.
2. *Бахтин, М. М.* Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин; [сост. Бочаров С. Г.]. – М. : Искусство, 1986. – 430 с.
3. *Бахтин, М. М.* Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1986. – 445с.
4. *Електронний* ресурс : Режим доступу : http://www.ccel.org/ccel/julian/revelations.html.

Стаття надійшла до редакції 10.04.14